

Pausens mikrodramatik

En essä om önskade och oönskade avbrott

Billy Ehn

Institutionen för kultur och medievetenskaper
Umeå universitet

Orvar Löfgren

Institutionen för kulturvetenskaper
Lunds universitet

Vad kan en paus vara och framförallt vad gör den med sociala situationer? Vi närmar oss den frågan genom att kontrastera två mycket olika pauser. Den efterlängtnade rök- och kaffepausen ställs mot det pinsamma avbrottet eller den påtvingade väntan. Olika kulturanalytiska ingångar och skiftande empiriska material prövas i en diskussion om vad det till synes obetydliga säger om sociala relationer i olika kontexter. Med ett historiskt perspektiv följer vi formering och förändring av några paustraditioner där cigaretten och kaffekoppen spelar en central roll. I analysen av det provocerande avbrottet tar vi utgångspunkt i människors berättelser. Pauser upplevs på högst olika sätt och där finns en maktdimension som bör uppmärksammas.

Nøkkelord: pauser i vardagen, rutiner, mikro-drama, kulturanalys

I jämförelse med andra mer innehållsrika sociala situationer kan pauser te sig som en vardagssociologisk utmaning. Vid första ögonkastet förefaller de vara händelsefattiga och formlösa. De kommunicerar inget annat än att de är mellanrum utan större betydelse. De är raster då man inte uträttar så värst mycket. Man drar sig undan, slår av på takten, vilar och är inte riktigt att räkna med. Vad sker i sådana intetsägande stunder? Hur är de kulturellt präglade av normer och konventioner? Går det att säga något meningsfullt om dem?

Varje paus är ett avbrott – men alla avbrott kan förstås inte kallas pauser. I *The Book of Interruptions* framhåller David Hillman och Adam Phillips (2007: 7ff) pausers motsägelsefulla karaktär. Å ena sidan nämner de ett utbredd behov av kontinuitet i samhällstillvaron. Då blir pauser, som avbrott av den kontinuiteten, störande. Å andra sidan menar de att människor i det moderna samhället alltmer tar avbrott för givna. Nya kommunikations- och informationstekniker har vant oss vid att avbryta andra och att själva bli hejdade i det vi håller på med. Samma tendens beskrivs i Maggie Jacksons bok *Distracted. The Erosion of Attention and the Coming Dark Age* (2008: 13) som argumenterar för att vi lever i en tid där ständiga avbrott raserar vår förmåga till djup, varaktig och observant uppmärksamhet.

Vad man kan sakna i sådana svepande resonemang, som lätt hamnar i genren ”vart är samhället på väg”, är en analys av vad pauser kan innebära i olika tidsepoker och sociala sammanhang. Vi kommer därför att plädera för en mer öppen hållning genom att se närmare på hur människor upplever och hanterar olika sorters intervaller i det dagliga livet. I den här essän diskuterar vi möjliga analytiska strategier för ett studium av pausers kulturella form och sociala betydelse. Hur kan man öppna ett studieobjekt som detta genom att mer förut-sättningslöst pröva olika infallsvinklar och forskningsmaterial?

Utgångspunkter

I ett pågående kulturanalytiskt projekt undersöker vi det till synes händelselösa eller obetydliga i vardagslivet. Vad är det som händer när ingenting särskilt tycks ske? Studien bygger på några klassiska vardagssociologiska traditioner, inte minst Erving Goffmans etnografiska situationsanalyser av sociala konventioner och ritualer. Vi har lockats särskilt av hans dramaturgiska perspektiv och av hans sätt att visa hur sociala kompetenser skapas i vardagen (se t.ex. Goffman 1959, 1967). Här rör det sig om färdigheter som med Alfred Schütz (1962) kan ses som implicit kunskap, ofta svår att sätta ord på, vilket innebär metodologiska utmaningar. Hur kan man göra det oreflekterade synligt? I etnometodologin inspirerades vi av de lekfulla experimenten med att framprovocera en osynlig normalitet genom att bryta mot konventioner och spelregler (Garfinkel 1967). Detta är en ambition som även finns hos de samtidskonstnärer som ser sig som etnografiska utforskare av vardagen (Hannula et al. 2005). Från Mary Douglas (1966) hämtade vi idéer kring hur kulturella ord-

ningar, kategorier och ritualiserade övergångar skapas i vardagen samt från Norbert Elias (2000) och Pierre Bourdieu (1967) om vanans makt och habitus roll.

Traditioner som dessa har visserligen olika teoretiska utgångspunkter, men gemensamt för dem är ambitionen att blottlägga kulturella förhållningssätt och sociala processer i vardagen. Under senare år har dessa klassiker tagits upp till förnyad behandling för att utveckla mer gränsöverskridande vardagsanalyser, där äldre traditioner både blandas och omformas (se t.ex. Highmore 2002, Shove, Trentmann & Wilk 2009).

Vårt eget projekt hade sin bakgrund i en stigande medvetenhet om att vi som kultur- och samhällsforskare lätt missar arenor, situationer och aktiviteter som är så vardagsgrå att de inte ens med den vardagssociologiska optiken blir gripbara. Detta kunde vi se i vår etnologiska forskning, trots att den i så hög grad varit inriktad på det alldagligas betydelse (Löfgren & Ehn 2010). Det blev alltmer uppenbart att det finns kulturella handlingsmönster som ter sig så undflyende att de är svåra att analysera. Det handlar om processer i vardagslivet som osynliggörs genom sin självklarhet – alla de små, oreflekterade handgrepp, rutiner och ritualer som med Georg Simmels (1910–11) ord ”gör samhället möjligt”. Sammantagna utgör de en underström i vardagen som kan skapa kontinuitet i människors liv, men i kraft av sin föregivna obetydlighet rymmer de även en intressant maktpotential.

En analys av sådana underströmmar ställer krav på metoder som inriktas mer mot vad människor gör än vad de säger att de gör. Detta innebär en betoning av kulturella praktiker snarare än av utsagor om identitet och mening. Syftet är att komma åt den implicita kunskap som människor sällan reflekterar över.

Vi valde tre arenor för att fånga sådana fenomen: väntan, rutiner och dagdrömmar (Ehn & Löfgren 2007, 2010). Nu vill vi fortsätta detta arbete genom att använda pauser som ett kulturanalytiskt fall. Hur kan man hitta struktur, värderingar och symbolik i något som tvärtom förmedlar innehållslöshet?

En viktig analytisk ingång för oss som etnologer är att fokusera på *kulturella läroprocesser*. Många av vardagens rutiner och förhållningssätt upplevs som personliga fenomen, men granskar man dem närmare är de kulturella i meningen att de är inlärd och socialt delade handlingsmönster. De utgör sociala kompetenser som över tid institutionaliseras i skiftande kontexter.

Här kommer vi att arbeta med tre olika dimensioner. För det första menar vi att ett *historiskt perspektiv* är en viktig analytisk hjälp för att se hur nya kon-

ventioner, vanor och spelregler efterhand naturaliseras till något självklart och därmed oreflekterat. De förvandlas från medveten handling till något närmast reflexartat som sitter i kroppen och som kan vara svårt att klä i ord.

För det andra *den materiella dimensionen*, som sedan länge haft en stark position inom etnologin. Under senare år har även det vardagssociologiska intresset flyttats från det semiotiska och symbolanalytiska studiet av hur ting blir meningsbärande och delar av identitetsprojekt till vad de *gör* som verktyg eller medaktörer i sociala processer. Här har det skapats en dialog dels med actor-network-theory och dels med nya perspektiv i studiet av teknologi och materialitet inom den strömning som kallas post-fenomenologi. Det rör sig om olika traditioner som på intressanta sätt kan komplettera varandra (Verbeek 2005).

En tredje dimension är den *emotionella*. Det som slog oss i studiet av ”när ingenting särskilt händer” var hur starkt känslomässigt laddade många vardagliga situationer var och även här är vi som etnologer speciellt intresserade av vad känslor *gör* i bestämda sociala situationer (Frykman & Löfgren 2005). Hur förstärker, fokuserar eller omformar känslor en bestämd situation?

Att öppna ett fält

Vår diskussion om pausens skiftande kulturella och sociala villkor handlar framförallt om hur man kan öppna ett forskningsfält. Speciellt i den inledande forskningsfasen tror vi att det är viktigt att cirkla kring studieobjektet och inte låsa frågeställningarna för tidigt. Därför utgår vi från vad vi kallat en kulturalistisk bricolagemetod (jfr Denzin & Lincoln 2005: 4).

Franskans *bricolage* handlar om hur man skapar något genom att ta vad som finns till hands och foga ihop det till något nytt. En bricoleur är en mångsysslare och improvisatör. Som etnografiskt arbetssätt innebär det att använda en verktygslåda med mycket olika redskap. Med hjälp av dem kombinerar man högst skiftande material och perspektiv.

Bricolagemetodens styrka är att den hjälper oss att leta på oväntade ställen och att se verkligheten med nya ögon. Genom att använda den kan vi lämna gängse tankebanor för att i stället problematisera det normala och självklara, upptäcka mönster och sammanhang i det pågående flödet av enskilda händelser och se det komplexa i det till synes entydiga. Rent praktiskt är bricolagemetoden bra framförallt när man kör fast i sin undersökning, stirrar sig

blind eller har svårt att få distans, men den fungerar också bra som startmotor för att komma igång (Ehn & Löfgren 2011).

I öppningsfasen gäller det alltså att konfrontera vitt skilda material med varandra, men även att finna sätt att samla in material som inte är för tidsödande. Det gäller att ha ögonen öppna för den information som strömmar emot oss i vardagen, i budskap från populärkulturen, i observerade situationer, i förflugna kommentarer. Man kan ge sig ut på nätet och även botanisera i litteratur utanför den egna disciplinen. (Pausens mikrofysik har till exempel diskuterats i språk-, teater- och dansforskning.)

Intresset för en sådan här experimentell etnografi har växt fram inom nordisk etnologi, men även i flera granndiscipliner (se t.ex. O'Dell & Willim 2011). En av våra tekniker har varit den så kallade autoetnografiska metoden (Chang 2008), där man skärskådar egna erfarenheter och prövar att sätta ord på vaga förnimmelser. Ett sådant material kan sedan konfronteras med korta intervjuer. Sådana inledande sonderingar av ett fält kan vara givande. I ett senare skede blir det förstås nödvändigt att mer kritiskt granska urval, material och tillvägagångssätt.

Kulturanalys av pauser och andra oansenliga händelser innebär att förstora dem för att se dem på nära håll och med nya ögon. För att undvika den nuets hemmablindhet, som vi inledningsvis berörde i de svepande generaliseringarna i Hillmans, Philips och Jacksons arbeten, rör vi oss mellan olika tider och sociala sammanhang, vi använder både beskrivningar utifrån av andra människors beteenden och deras egna berättelser. Vi är ute efter att förstå vad pauser av varierande slag kan innebära, hur de utnyttjas och fylls med mening av olika aktörer.

För att få en kontrastiv effekt inledde vi med att granska pausen som efterlängtd vilostund och ställde detta sedan mot en helt annan form för paus, det önskade avbrottet. Med hjälp av kulturhistoriskt material undersökte vi hur två slags pauser, rök- och kaffepausen, under de senaste två seklen utvecklas som belöning och välkomna uppehåll. En fråga var vilka förväntningar och konventioner som har varit knutna till dem i olika tider och sociala sammanhang. En speciell och mycket givande källa, har varit det stora excerptarkivet i Svenska akademiens ordboksredaktion, med tidningsklipp, litteraturcitat och andra texter från flera århundraden.

Utifrån andra material gav vi oss sedan på ovälkomna avbrott. Vi bad olika personer muntligt eller skriftligt ge självupplevda exempel. De berättade bland annat om pinsam tystnad och ögonblick av skrämmande tomrum i det dagliga

livet. Här framstår dessa pauser som en helt annan social verklighet än vilostunderna. I båda fallen handlar det dock om hur människor hanterar gränsövergångar, när de växlar mellan aktiviteter, avsikter och sinnestillstånd – till exempel när de går ut på balkongen för att röka.

Rökpausen

I skymningen glöder det här och var från balkonger i bostadsområdet. Man kan se en tyst gestalt, knappt synlig i mörkret. Ofta en medelålders kvinna med blicken ut mot horisonten. Hon har lämnat familjen och hemsysslorna för en stund, är ensam med sig själv och cigaretten – ett partnerskap som formar en speciell form av paus. ”Jag går ut och tar en rök ...” Hade hon inte cigaretten fick hon pausa från familjen på andra sätt, nedsjunkna i soffan framför TV:n (”stör inte mamma nu, jag tittar på det här”) eller genom att gå in till datorn och surfa bland bostadserbjudanden på nätet en stund.

När dessa kvinnor började röka som unga anade de knappast att cigaretten skulle komma att skapa så markanta rytmer och mönster i vardagen, inte heller kunde de förutse att rökpausen skulle tvinga dem ut på balkongen och bli en alltmer konfliktladdad form av aktivitet.

Rökpausen är en sammanflätning av det cykliska behovet av vila och suget efter nikotin. Nikotinet kräver ett uppehåll och att man har den nödvändiga rekvisitan: en cigarett, eld, kanske en askkopp och en plats där man får röka. Pausens längd formas av hur lång tid man tar på sig för att avsluta en cigarett. Glöden skapar behändigt en början och ett slut från första blosset till fimpan det – en välvgränsad tidsrymd. Vad hinner man med under en rökpaus? Dags att fimpa och gå igång igen.

Även om rökpausens villkor ständigt förändrats så verkar den ha fått en ganska stabil mikrofysik. Med hjälp av cigaretten organiseras tid och rum. På *Youtube* är det gott om videoklipp från rökpauser och här påminns man om deras speciella koreografi – ibland säkert förstärkt av att kameran går. Det finns klipp där folk poserar och iscensätter skådespelet rökpaus. Man tar ut svängarna med stora gester, men det gör bara formspråket tydligare.

Tre unga män i en bil, paketet går runt, elegant knackas cigaretter fram med van hand. Man lutar sig mot varandra och erbjuder eld. Händer kupas runt rökverk och eldslågor. Fingrarna håller cigaretten som ett utropstecken – en trofé som hela tiden kommer i blickfånget.

Två flickor på trappan utanför dörren en höstkväll. De bildar en liten gemenskap som hålls samman av in- och utandningar. Rökskyarna väver rytmiskt ett nytt rum i mörkret, stämningen är meditativ. Andetagerna blir långsamma och skapar en atmosfär av eftertänksamhet.

En grupp rökare står i tunna kläder och huttrar i kylan utanför restaurangen. Snabba bloss och en lätt heroisk stämning av att utgöra en krympande grupp. ”Här står vi utslängda tillsammans – en minoritet sammansvetsad av omgivningens intolerans.” Folk förenas i det nästan förbjudnas lockelse och det nya utanförskapet, som kan förstärkas av förbipasserandes undrande och ibland medlidsamma blickar.

Videoklipp som dessa påminner om rökpausens speciella dramaturgi. Här kommuniceras gruppens intimitet på flera sätt. Röken lägger en fridsam ridå framför det man gjorde just innan, förändrar rummet och sänker tempot. Intimiteten förstärks av att rökpausen ofta innehåller en speciell form av gåvoekonomi. Under 1800-talet utvecklades konventionen att cigaretter är något man kan bjuda på (Klein 1993: 27). Är det ont om dem kan man i vissa situationer låta den man har gå laget runt. I alla fall delar man på elden. Gruppens solidaritet förstärks av sådana små handlingar. ”Ska du ha eld?” En eldslågas gemenskap uppstår under ett ögonblick.

Men när, var och hur rökpausen organiseras har också en historia. I takt med att kritiken av rökandet växte sig allt starkare från 1970-talet och framåt kom det i stigande grad att förläggas till speciella platser, vilket förstärkte den rumsliga aspekten. Men rökandet hade redan tidigare haft en speciell koppling till rummet. I 1800-talets borgerliga hem drog sig herrarna tillbaka till röksalongen för en maskulin gemenskap efter middagen eller i andra sammanhang. ”Herrum” och ”rökrum” blev synonymer och här utvecklades särskilt mot 1800-talets slut en speciell estetik (Frykman & Löfgren 1994). Man kunde skaffa sig speciella rökrumsmöblemang och rökserviser, ta på sig rökmössor eller rökrock i mjuk sammet. Orientalisk inredning och mörka färger inramade ofta denna maskulina mystik som omgavs av en viss hemlighetsfullhet. Barn och kvinnor hade ej tillträde. Rökrummet blev en manlig stödkorsett med en rad karlaktiga attribut, men också ett träningsläger i borgerliga mansideal. När man samlats kring cigarrerna eller pipan blev samtalstenen gärna en annan, man drog speciella rökrumshistorier och rökrumssvordomar. Unga män initierades i detta maskulina universum, de lärde sig ”mustiga historier” och prövade nya sexuella skämt.

När rökandet expanderade uppstod även frågan var man fick röka. Vid sidan av hemmets rökrum uppstod efterhand ett landskap av rökkupéer på

tåg, rökplattformar på spårvagnar och röksalonger på ångbåtar mot 1800-talets slut. På 1900-talets arbetsplatser blev rökpausen en institution, som ibland reglerades till både antal och längd. Även här skapades rökrum och efterhand så blandades könen.

Kvinnan på balkongen började kanske röka tillsammans med sina medsystrar under det 1960-tal då tobaksföretagen lyckades få konsumtionen att expandera starkt, inte minst bland den nya målgruppen kvinnor. En förutsättning för expansionen var att det skulle bli accepterat att röka i nya situationer och miljöer. Tidigare kampanjer med smokingklädda feströkare i eleganta salonger ersattes av bilder av mer vardagliga rökpauser (Torell 2002). Nu skulle man kunna röka var och när som helst. Under den storrökande perioden försvann nästan rökpausen. Folk tände en cigarett mitt under arbetet, mötet, måltiden eller samvaron.

Så förändras scenen igen, när debatten om rökningens skadlighet börjar ta fart under 1960- och framförallt 1970-talet. Nu skapas nya rökutrymmen (Dieterich 1998: 92), från 1960-talets rökrutor på skolgårdarna till rökkabinerna på flygplatser under början av 2000-talet. Nu måste man förflytta sig för att få en rökpaus.

När toleransen mot tobaken minskade så fick alltså rökpausen tydligare form igen. På så sätt har den laddats med olika meningar och värden under seklerna så att den framstår som allt annat än obetydlig. Bland annat har skiftande klass- och genusprofiler bland rökare ändrat pausens karaktär. Under senare år har den utvecklats till en arena för kamp mellan hälsa och nikotinbehov som kan ge upphov till starka känslor när rökare och icke-rökare konfronteras.

Kaffepausen

”Jag saknar fikapauserna”, säger en arbetslös kvinna i en radiointervju och alla förstår vad hon menar. Den informella samvaron med arbetskamraterna, det kravlösa småsnacket över en kopp kaffe. Om nikotinet organiserade en viss typ av pauser kom koffeinet att skapa andra former. Kaffepausen har sin egen och ganska nordiska historia. Under 1700-talet blev denna nymodiga svarta dryck både njutningsmedel och socialt bindemedel. Kaffets dragningskraft ligger inte enbart i dess substanser, utan också genom de situationer det är med och skapar. Tidigt kopplades kaffe till föreställningar om paus (Nyberg 2009: 134). Hur gick det till?

I Wikipedia under uppslagsordet *coffee break* hävdas att denna institution uppfanns av norska emigranter i småstaden Stoughton mot slutet av 1800-talet. Det var kvinnor som jobbade med att packa tobak och lät arbetet interfolieras av gemensamma kaffepauser hellre än att gå hem och dricka en kopp. Varje år firas därför *The Stoughton Coffee Break Festival*.

Det är ingen tillfällighet att det är norska emigranter som får äran av denna innovation i USA. Kaffepausen har en speciell nordisk förhistoria, som Wikipedia inte fångat. Under 1800-talet blev kaffet populärt som sällskapsdryck i Norden. Det ersatte efterhand brännvin som både vardagsdryck och traktering ute hos folket. Under 1900-talet erövrar kaffedrickandet en rad sociala situationer. Går man till konsumtionsstatistiken så toppar de skandinaviska länderna världsstatistiken, länder som USA, Frankrike och Italien kommer långt efter. I sin studie "Coffee in Sweden. A Social Lubricant" diskuterar Renée Valeri (1996) denna snabba kolonisation av den nordiska vardagen. Kaffet blev ett demokratiskt sätt att umgås, en dryck som alltid kunde ställas fram och till vem som helst. Det var informellt och även jämlikt att kunna bjuda på en kopp. Borgerskapet hade sina mer elaborerade bjudningsformer.

På arbetsplatser inrättades under 1900-talet kafferum och på kontor blev fikapausen vid tio- och tretiden en fast institution. I USA kom den under 1950-talet att skrivas in i många fackföreningsöverenskommelser. På samma sätt som tobaksindustrin bemödade sig om att koppla cigaretter till en efterlängtdad vilostund försökte amerikanska kaffeproducenter under 1950-talet att länka samman kaffe och paus. "Give yourself a coffee break" var en slogan från 1952.

Men i USA har kaffepausen inte kommit att få samma starka position som i Norden. Kaffedrickandet blev inte på samma sätt en gemenskapsfaktor. I stigande grad blev det *coffee to go* – en mugg på väg till jobbet eller en kopp vid arbetsbordet. Amerikanare och andra nationaliteter på besök i Sverige förvånas ofta över den starka position som *fikapausen* har. Ordet fika är baklängesspråk, där man vänt på ordet *kaffi*, och finns belagt redan 1910 i arbetar- och fängelseslang. "Fika" är en social akt, inte något man gör ensam.

Makten över pausen

Det finns alltså anledning att reflektera över hur nationella skillnader utvecklas, men också att se närmare på pauskulturen i skilda arbetsmiljöer. På en

läkemedelsfabrik där en av oss fältarbetade i slutet av 1970-talet (Ehn 1981) tillät processteknologin arbetarna att ta många och rätt långa raster. Det räckte ofta med att produktionen övervakades av några få personer. Arbetarna, nästan bara män och många med utländskt ursprung, samlades i ett rum med kaffeautomat och askkoppar. Möblemanget var spartanskt och rummet var allt som oftast ostädat. En glasvägg ut mot korridoren avslöjade för arbetsledarna vilka som satt där inne och hur länge.

Livet i detta rökfyllda rum var blossande rikt på prat, historier, skämt, skrål, skratt och sexistiska obsceniteter, ett arbetarklassens herrum. Några av männen dominerade samvaron genom att vara suveräna historieberättare, andra ägnade sig mer åt att vara publik. Rummet var som en scen där allt som skedde var en kollektiv angelägenhet. Alla var likadant klädda, i vita nedkladdade jackor, byxor och träskor samt blå pappersmössa. Långt ifrån alla rökte eller fikade vid varje besök. Cigaretterna och kaffet var den yttre anledningen till pauserna från arbetet, medan den sociala samvaron var den starkaste drivkraften.

Arbetsmiljön på fabriksavdelningen var usel, med luften fylld av ångor från olika lösningsmedel, medan kamratskapet och den goda samarbetsandan gjorde jobbet drägligt. Några lågmälda, personliga samtal fördes sällan i rastrummet, i alla fall inte under dagtid då det ofta var fullt av folk. Under kvällsskiftet, med mindre personal, var stämningen litet mer dämpad.

Vid några tillfälliga utflykter till fabriakens kontorsavdelning blev kontrasten mellan arbetarnas och tjänstemännens pauskultur slående. Där fanns det stoppade soffor och fåtöljer, en tidningshylla, fönster ut mot en park och ingen avslöjande glasvägg. Ventilationen verkade suga ut tobaksröken mer effektivt. Här var könsfördelningen jämnare och klädseln mindre uniform. Den sociala atmosfären föreföll, i alla fall under dessa korta besök, påtagligt lugnare och samtalen fördes i mindre grupper. Inga virtuosa historieberättare. Inga sexistiska slipprigheter. Belevat, var intrycket.

På läkemedelsfabriken blev pauserummet för arbetarna en efterlängtdad tillflykt från det smutsiga, kladdiga och bullriga jobbet. Glasväggen tycktes inte påverka rasternas längd nämnvärt. På den här avdelningen var det den maskinella produktionens krav och arbetarnas eget ansvar mer än cheferna som styrde tidsanvändningen i praktiken.

På andra industriarbetsplatser kunde frågan om pauser vara mer laddad och utvecklades då till en symbolisk kamparena. I Gösta Arvastsons (1987) studier av livet på tre stora industrier i Göteborg, Volvo, SKF (Svenska kulla-

gerfabriken) och skeppsvarven, återkommer frågan om pauser ständigt – både som vardaglig praktik och konfliktarena.

Arvastson visar hur detta att stjäla pauser, att förlänga rasterna utöver den avtalade tiden, blev ett sätt att skapa en frizon i det monotona och övervakade ackordsarbetet. Genom att i det lilla ta kontroll över arbetstiden kunde man vinna en symbolisk seger gentemot ledningen. På Volvo tog arbetskamraten över grannens jobb vid det löpande bandet så att han kunde smyga sig bort för en improviserad rast. Det gällde att förmännen inte upptäckte att en man kunde göra jobbet för två, för det skulle ju kunna påverka ackordet. På de stora varven erbjöd de svåröverskådliga arbetsplatserna en rad möjligheter att skapa hemliga pauserum. Arbetarna drog sig undan nere i fartygskropparna eller bakom packlådor och i skrymslen där de blev osynliga för cheferna. Man uppfann alltså sina egna pausutrymmen. På SKF hade de italienska invandrarerna byggt sitt eget pauserum, dekorerat med bilder av påven och andra italienska motiv.

På alla tre industrierna pågick ett ständigt gerillakrig där företagets makt över tiden, platsen och arbetet utmanades. Därför blev det också viktigt att markera pausens annorlundahet – antingen den var officiell eller inofficiell. Här gällde andra regler och intressen än under arbetet, inte minst frodades berättandet och skrönorna. Fantasin gavs stort spelrum med dråpliga historier om ett annat liv än det inrutade ackordsarbetet. Under pausen öppnades ett fönster mot en annan verklighet än lönearbetets, påpekar Gösta Arvastson (1987: 84).

Flyttar vi oss till 2000-talet blir bilden en annan, som i Maria Nybergs (2009) sociologiska undersökningar av måltider och raster på två svenska arbetsplatser. Först en tillverkningsindustri där folk går från sina maskiner, som hålls igång. Här får man hela tiden förhålla sig till om det är dags att bryta upp för att se till maskinen. Arbetet perforerar pausen. Sedan ett sjukhus där villkoren är annorlunda. Här skapar skiftarbetet märkliga dygnsrytmer och pauser måste improviseras efter den snabbt skiftande arbetssituationen.

I ett stressat arbetsliv som betonar flexibilitet, kreativitet och platta organisationer berättar växlande ledningsfilosofier om en förändrad syn på pauserna. Under 1970-talet skrev man i tidningarna om hur man skulle arrangera trivsamma ”pausmiljöer” med bekväma stolar och behaglig inredning eller åtminstone en fikahörna, där kaffebryggaren alltid skulle stå och puttra. Under 1990-talet började organisationskonsulterna tala om ”den kreativa fikagemenskapen”. Genom att iscensätta pauser skulle idéutbytet mellan de anställda

öka. Pausen blev i somliga miljöer en innovationsarena, den koloniserades av arbetsledningen som en utvecklingsresurs.

Ett exempel är den nya arbetsmiljö som designades för utvecklingsavdelningen på ett stort, sydsvenskt energiföretag i början av 2000-talet. Genom de stora fönsterglasen strömmade ljus och havsutsikt in i ett ombyggt hamnområde, där den spännande arkitekturen skulle locka till sig framtidsföretag och underlätta stimulerande arbetsklimat. Här var flexibilitet och kreativitet nyckelord. Mitt i det stora kontorslandskapet fanns pausutrymmet med kaffebord designade för att rymma en cirkel med fem personer – vilket ansågs optimalt för idéutbytet – och borden var gjorda för stående konversation. Inga fasta platser utan ständig cirkulation var tanken. För den som ville dra sig undan från kontorslandskapet fanns små utrymmen dit man kunde klättra upp, sätta sig i en länstol och skåda ut mot havet – här var det meningen att man under pausen skulle komma på nya spännande idéer.

I äldre arbetsmiljöer användes toaletterna ofta som frirum dit man sökte sig för ta en extra paus och kanske en cigarett, ett sätt att dra sig undan för männens kontroll. Här på utvecklingsavdelningen var de eleganta toaletterna dekorerade med uppmaningar till innovativt tankearbete. På dörrarna var det skrivet med uppfordrande bokstäver ord som *kreativitet*, *innovation*, *fantasi*. Detta var en arbetsplats designad för att ta till vara varje pausögonblick som en produktionsresurs, en miljö genomsyrad av det tänkande som utmärkte ”den nya ekonomin” och dess managementfilosofier kring millennieskiftet 2000 (Löfgren och Willim 2005).

Vad är det som delas?

Förr var fikapausen och rökpausen intimt sammanflätade. Kaffe och cigarett passade som hand i handske, en dubbel njutning. Numera är de separerade, men har fortfarande mycket gemensamt. Viktigast är kanske att de utgör en speciell sorts stund som rymmer en belöning. Inte bara vila utan något extra dessutom, en cigarett, en kopp kaffe eller kanske till och med en kanelbulle. I all sin alldaglighet skapas här en mikrohedonism, som förstärker pausens speciella karaktär.

Liksom rökpausen organiseras genom utväxlingen av eld, cigaretter, bloss och rökskyar präglas fikapausen av den varma svarta vätskan. En gåvoekonomi i miniatyr uppstår. ”Får jag hålla upp en kopp till dig?”, ”Vill du ha en slurk

till?” Med händerna kupade runt muggen uppstår en värmande gemenskap och en känsla av välbehag när kaffet rinner genom strupen. Människor delar något här och det gör den kortvariga samhörigheten tydligare.

Vid speciella tillfällen – ibland mycket ofta – bjuds det dessutom på något sött. I norra Sverige syftar ”fika” inte enbart på kaffe, utan också på tillbehören. När det är dags för ”gofika”, då finns det anledning att fira något eller någon. Här förvandlas den banala pausen till en påkostad ceremoni. Om sjukhuset skriver Maria Nyberg (2009: 135): ”Kakan, tårtan eller bullen samlar personalen med dess oemotståndliga frestelser.” Genom att ta med sig något extra visar man upp sin generositet och sitt engagemang i gruppen.

Både rök- och fikapausen har en stark materialitet som inte bara finns i själva iscensättningen av pausrummet, från varvsarbetarnas hemliga skrymslen till de målade toalettdörrarna på den stylade utvecklingsavdelningen. Cigaretten och kaffekoppen är goda exempel på vad man med Bruno Latour (1998) skulle kunna kalla ”aktanter” – ting som aktivt formar en social situation. I en studie av morgonritualer har Christina Nippert-Eng (1995: 113ff) lånat antropologen Evans-Pritchards begrepp ”ceremoniella spjut”, sådana som männen bland Nuerfolket bar med sig – inte som vapen utan som mentalt stöd. Kaffekoppen liksom cigaretten skapar något handfast att ty sig till i situationer där social osäkerhet uppstår. Det kan kännas tryggt att åtminstone kunna interagera med ting som dessa.

Bland dem vi intervjuat minns flera hur de började röka på en ny arbetsplats därför att det gav en legitim anledning att pausa. Maria Nyberg (2009: 134) noterar att när mat, dryck eller cigaretter inte dyker upp på arbetsplatsen så försvinner också de sociala mötesplatserna där. Hon nämner en kvinna, Kristin, som inte dricker kaffe och som har slutat röka. Nu tycker hon att hon inte längre har något behov av att ta paus.

Båda typerna av pauser handlar om kommunikativa gemenskaper, som byggs upp med hjälp av en rad små konventioner. Det kan vara arbetskamrater som möts runt samma kaffebord år efter år eller en grupp främlingar som kastas samman i rökpaus utanför krogen. Det faktum att vi ser pausen som ett avbrott i invanda beteenden får oss att glömma hur starkt rutiniserad den själv är.

Fikapausen fungerar även som en moralisk scen där andra konventioner sätts i spel än under arbetet. Helst ska man undvika att snacka jobb eller förvandla fikat till ett minisammanträde. Arbetets hierarkier ska gärna ersättas av en mer informell samvaro. Det noteras även vem som håller sig borta från

gemenskapen kring kaffebordet eller som aldrig tar med sig något tilltugg. Och vem är det som alltid glömmer att diska sin mugg? ”Din mamma jobbar inte här” står det på handskrivna lappar i många svenska pentryn.

Generellt sett är fika- och rökpauser ofta mycket ritualiserade tidsrymder, underbyggda av regler och förväntningar. De är sinnliga arenor för såväl verbal som kroppslig kommunikation. Som vi har sett skiftar deras form och innehåll ur ett historiskt perspektiv. Det finns också slående sociala, könsmissiga och nationella skillnader. Den nordiska traditionen för kaffepauser skiljer sig markant från mönstret i Sydeuropa och i USA och som vi visat har rökpausen radikalt omorganiserats under det senaste seklet – gång på gång i takt med att synen på rökning förändrats.

För en kulturanalytiker är detta därför ett tacksamt ämne att studera. Man behöver inte anstränga sig så väldigt mycket för att hitta de kulturella laddningarna. De gestaltas tydligt genom tid, rum och kropp, i interaktion, materialitet och känslouttryck. Sådana pauser är så uppenbart inlärd, symboliska och kommunikativa, tre viktiga kulturanalytiska kriterier. Bara genom att beskriva dem noggrant är mycket av jobbet gjort.

Oönskade avbrott

Men vad händer om man i stället inriktar sig på pauser som inte alls har samma tydliga kulturella former och inte heller är förknippade med vila och njutning? Man kan till exempel ställa de behagliga vilostunderna mot oönskade avbrott. Det vi avser är oplanerade uppehåll som människor upplever som problem därför att de tar tid från dem, får dem att känna obehag, osäkerhet eller till och med maktlöshet inför det nödvungna stilleståndet. Bussen som inte kommer, strömavbrottet, den pinsamma tystnaden under en föreläsning. Påtvingad väntan gör att människor kommer av sig, tappar tråden, förlorar greppet eller känner sig utsatta för främmande krafter: krånglande teknik får tiden att stå stilla.

Det kan tyckas vara malplacerat att använda begreppet paus för dessa uppehåll. Vi ska ändå göra det för att se vad kontrasten mellan dessa två typer av mellanrum i tiden kan ge för insikter om hur människor orienterar sig i vardagen. Vi började med att fråga personer i vår omgivning efter oönskade pauser. De hade inte svårt att komma på exempel. Många nämnde reklamavbrott i TV-program, ”var god dröj...” i telefon, väntan på att datorn ska starta, bil-

köer och stoppet vid rödljus, försenade bussar eller tåg. När man går ner i tvättstugan och maskinen fortfarande är igång, sa en man. När en kund i affären där jag jobbar i kassan inte har pengar eller kort redo för betalning, sa en kvinna. En annan kvinna nämnde att hon blir irriterad när någon framför henne i trängseln på trottoaren plötsligt stannar eller går för långsamt. Det handlar alltså om stunder av ofrivilliga dröjsmål och den irritation de väcker. Det verkar dock inte vara fråga om några livsavgörande händelser. Sedan barnsben har man ju fått lära sig vänta.

När vi bett studenter under lektioner skriva ned exempel på oönskade pauser är det framför allt tre typer av uppehåll som nämnts: den inre exilen, tomrummet i tiden och den pinsamma tystnaden. Den första handlar om raster bland obekanta. Studenterna har berättat om avbrott då de har känt osäkerhet och maktlöshet och hur de då har försökt ”försvinna” från situationen. Jämfört med rödljus och sega datorer så handlar dessa berättelser om relationer till andra människor, om rädslan för att man ger ett dåligt intryck av sig själv. Man känner sig utsatt och går i tillfällig inre exil genom att lämna platsen fysiskt eller mentalt. Man ”alienerar” sig från den sociala interaktionen (Goffman 1967: 133), som den här kvinnan:

Det är jobbigt med pauser i nya sammanhang. Om det är en fikapaus på en ny arbetsplats blir inte pausen en chans till återhämtning utan snarare ett orosmoment. Tänk om det inte finns någon att prata med, vad gör jag då? Jag vill inte stå rakt upp och ner och hänga bara. Jag kanske går på toaletten fastän jag egentligen inte behöver, köper en kopp kaffe fast jag inte är sugen, knyter om skosnörena. Jag vill verka upptagen med något, hitta någon broschyr att läsa eller så. Jag vill inte framstå som ofrivilligt ensam i andra människors ögon. Om jag sysslar med något så känner jag mig säkrare, som om jag har valt själv att inte umgås med andra.

En annan kvinna säger att hon tidigare i sitt liv reagerade negativt på ordet paus. Varför då? Det visade sig ha en traumatisk anledning.

Jag förknippade pauser med högstadiet och rasterna där. Det var det värsta jag visste, för ingen i min klass ville umgås med mig och ingen lärare fanns i närheten, jag kände mig helt utlämnad.

Andra talar om en tomhetskänsla som uppstår i mötet med – ingenting.

Jag hatar pauser. Ögonblick av ingenting som aldrig känns nödvändiga eller gi-

vande. Jag brukar då uppehålla mig själv för att få ut någonting av ett väntande tillfälle, snarare än att bara kasta bort det till ingenting. Jag kommer inte i god tid, jag kommer på pricken. Jag passar på att ringa en vän innan bussen kommer. Jag torkar diskbänken när makaronerna kokar. Allt för att fylla tomrummet.

Tomrummet innebär att handlingsrytmen bryts. Man håller på med något mer eller mindre rutinmässigt och så blir man plötsligt avbruten av något. Man kastas ur sin jämna lunk och blir klarvaket medveten om att det inte går att fortsätta som tidigare. Sådana pauser kan uppenbarligen vara existentiellt skrämmande, hur banal situationen än tycks vara.

Det vanligaste exemplet i vårt material är den plötsliga tystnaden i samvaron med andra. Då kan den sociala osäkerheten utvecklas till en maktkamp med pausen som vapen. Vem är det som kontrollerar situationen och hur? Här har lingvister och etnometodologer gjort minutiösa samtalsanalyser av olika typer av tystnader som kan uppstå (se Norrby 1996:102ff för en översikt). De har kartlagt hur ”paustoleransen” skiftar mellan olika sociala miljöer och har noterat att även små triviala uppehåll kan få ödesdigra konsekvenser. Detta var också något som bekräftades av dem vi frågade.

När jag bråkar med någon, till exempel min pojkvän, och säger något sårande så uppstår tystnad. Han väntar med sitt svar. Den väntan är olidlig. Jag upplever tiden som mycket längre än den är och har ingen makt att kontrollera hur länge pausen kommer att vara eller vad som kommer att hända sen.

Flera nämner också att om man träffar en person man inte känner så bra men vill göra ett gott intryck på, som under en date, så kan det uppstå en besvärande tystnad om ingen kommer på något att säga. I detta vakuum dör samtalet ut. En kort sådan paus, den behöver inte vara mer än några sekunder, kan kännas som en evighet där man hinner tänka alltför mycket. Ingen av parterna tycker sig ha tillräckligt med mod för att vara sig själv fullt ut. Desperat försöker man hitta något att säga.

Det är huvudsakligen unga människor som berättar om detta vilket kanske förklarar den sociala osäkerheten. Det är mycket man måste lära sig för att klara av vuxenumgänge. Minsta lilla situation kan ställa till besvär. Den överraskande pausen visar sig ha oanade möjligheter att stärka eller bryta ner sociala konventioner genom att demonstrera bräckligheten i interaktionsmönster och tysta överenskommelser. Den tvingar människor att bli medvetna om frågor

som de kanske vill undvika. Pågår det ett maktspel nu, vill jag verkligen befinna mig just här? När den man umgås med svarar i mobilen eller knappar in sms – hur ska det avbrottet tolkas?

Den ovälkomna pausen ger tid att överanalysera situationen vilket resulterar i en spänd stämning och krystade samtalsämnen. Tycker den andra att jag är ointressant och inte har något att komma med? Kommer hon inte vilja träffa mig igen? Längtan efter bekräftelse gör sådana tystnader jobbiga. Man önskar att man kunde få ur sig något, men det blir ”helt blankt och tomt i huvudet”. Eller ”situationen hakar upp sig”, som en ung man uttryckte det.

Jag gillar inte pauser som uppstår när två människor börjar prata samtidigt och märker att de pratar i munnen på varandra, stannar och ursäktar sig. Situationen hakar upp sig. Ingen vet om man ska fortsätta prata eller inte.

De oönskade avbrotten är fyllda av ovisshet, man vet inte vad som kommer att hända och vad den andra tänker. Tiden blir seg och går nästan att ta på. Huvudet surrar av frågor om den andras beteende och vad man ska ta sig till. Vad genant!

Den pinsamma tystnaden är ett ämne för handböcker i umgängesetikett och konversationskicklighet. På nätet vimlar det också av detaljerade råd om hur man ska undvika besvärande pauser, inte minst under en date. Här handlar det rakt på sak om ”konsten att kommunicera”. Skaffa dig en fusklapp med intressanta samtalsämnen, är ett förslag. Se till att avsluta din mening med en fråga, är ett annat. Med sådana ”pausfyllningar” riskerar man ingen generande tystnad och den man talar med kan komma med motfrågor. Oönskade pauser kan uppenbarligen upplevas som ett stort problem i människors samvaro med varandra.

Förstoring av det alldagliga

Inledningsvis talade vi om att använda pausen som ett kulturanalytiskt fall för att upptäcka det obetydligas betydelse i det dagliga livet. Genom att vara en tidsrymd som står utanför eller mellan de verksamheter som är huvudsaken gör pausen oss uppmärksamma på det som vi annars har lätt för att ignorera. Pauser kan ses som öar i det pågående sociala skeendet, ställen där människor kliver i land från det brusande livet och vistas en kortare eller längre tid, av-

skilda från det som de höll på med innan och det som de ska ta itu med senare. I sin skenbara obetydlighet kan den få oss att se med nya ögon på det som sker när vi är fullt upptagna av det vi håller på med – det som är pausens antites.

När pausbegreppet gjorde sitt intåg i svenska språket under 1800-talet var det först som en teknisk term. Det handlade om hur man skulle använda tystnad strategiskt i musikframförande och uppläsning. Här diskuterades den som konstpaus eller retoriskt knep. Det kan finnas skäl till att återvända till denna tekniska och konstnärliga värld. Janet Goodridge (1999: 46ff) har påpekat hur ”timing” av pauser kan ha en expressiv kraft, en konst som utvecklats på ett mycket medvetet sätt inom teater och dans. Även det kortaste avbrott kan användas för att framhäva ett tema. Att som dansare eller skådespelare stelna i en rörelse för ett ögonblick skapar en mängd olika effekter, både spänning och lugn. För åskådaren kanske sådana ögonblick av koreografisk taktvila passerar helt obemärkt, ungefär som en andhämtning i ett samtal. För dansarna är de en oundgänglig del av föreställningen.

Om man jämför stillhet i rörelse med tystnad i tal blir man mer uppmärksam på det ambivalenta och oförutsägbara i sociala relationer, menar Goodridge. Den kommunikativa potentialen i pausen kan laddas med känslor som en ilsken tystnad eller en meditativ stämning som omdefinierar både det som kommer före och det som ska följa efteråt. Hos koreografer och regissörer finns det en fingertoppskunskap för pausens möjligheter som vi kan dra kulturanalytisk lärdom av, inte minst i förståelsen av pauserandets mikrofysik, de ögonblick då något stannar av, en ängel går igenom rummet och vi glömmer bort att andas.

Genom att uppmärksamma ett oansenligt vardagsfenomen som både välkomna och ovälkomna pauser ska vi avslutningsvis poängtera särskilt tre saker. För det första vill vi undvika att bagatellisera några företeelser över huvud taget. Praktiskt taget vad som helst som människor ägnar sig åt kan ge kunskap om hur tillvaron gestaltar sig för dem och vad de sätter värde på. Allt de gör har en kommunikativ aspekt. Här blir skarp iakttagelse av annars förbisedda småsaker en viktig uppgift.

För det andra har vi argumenterat för att i en undersöknings inledningsfas cirkla kring ett fenomen och pröva olika ingångar. Om man tillåter sig en mer experimentell etnografi, det som vi har kallat bricolagemetoden, ökar möjligheten för överraskande observationer och insikter. I sökandet efter nya infallsvinklar på välbekanta företeelser bör man inte dra sig för att pröva

okonventionella metoder. Här gäller det att konfrontera vitt skilda material med varandra, men även att finna sätt att samla material som inte är för tidsödande. Vi har gett exempel på ett antal sådana strategier.

För det tredje innebär detta inledande arbetssätt en annan form av analytisk öppenhet – att undvika att alltför tidigt strikt definiera studieobjektet. Vad människor uppfattar som pauser i det dagliga livet skiftar som vi har sett rätt mycket och upplevs på olika sätt. Genom att börja med en diskussion om vad de kan vara och framförallt vad de *gör* i sociala situationer kan analysen i ett senare skärpas och utvecklas. Det är därför kontrastiva och jämförande ingångar är viktiga i inledningsskedet, som att ställa den efterlängtdade rök- och kaffegemenskapen mot de oönskade avbrotten eller att arbeta med jämförelser av olika arbetsplatskulturer.

Ingångar som dessa kan öppna ett studiefält, men hur går man sedan vidare? En ambition i det vardagssociologiska studiet av pauser är att undersöka hur det alldagliga länkas till övergripande samhällsfrågor, till exempel kring makt och moral, genus och klass. Låt oss skissa några möjliga utvecklingslinjer utifrån de tre dimensioner vi velat lägga särskild vikt vid. Först det historiska, jämförande perspektivet.

Pausens historia i arbetslivet är värd ett fördjupat studium, just därför att den i så hög grad haft karaktären av en kamparena. Från det tidiga industriarbetets framväxt fram till idag går det att se hur tidigare system med informella raster och glidande övergångar mellan arbete och vila ersätts av ett reglerat system av arbetspauser. Här handlar det om ledningens försök att kontrollera arbetsinsatsen, genom att tydligt markera var, när och hur pauser är tillåtna. Arbetarna och fackföreningsrörelsen har däremot sett pausen som en rättighet till vila i en krävande produktionsprocess, men också som en frizon, där andra sociala regler ska gälla. Moraliska frågor om vad som är rätt och rimligt konfronteras, liksom maktrelationer blir tydliga på nya sätt.

Fördelen med denna typ av jämförande historisk analys är att den ger oss möjlighet att blottlägga pausens genealogi och följa de ständiga omförhandlingar kring vad en paus kan eller bör vara. Den visar också hur olika arbetsmiljöer med skiftande klass- och genussammansättningar påverkar pauskulturen.

Pausens materiella dimension har vi framförallt belyst genom cigarettens och kaffekoppens betydelse, liksom genom dess liminala potentialer (Turner 1969) i den fysiska och mentala förflyttningen till ett pausrum. Hur påverkas interaktionsmönster och samtalsämnen av själva miljöbytet: att samlas i kaffe-

rummet eller att gå ut i kylan för att röka? Den materiella rekvisitan skiftar från varvsarbetarens hemliga och egenhändigt designade skrubbs till dataföretagets genomtänkta och prydligt inredda pauserum.

Till sist den emotionella dimensionen. I takt med att pauser blir kulturellt elaborerade med ritualer och konventioner, laddade med föreställningar om rätt och fel, ökar riskerna för social osäkerhet. De innebär ofta både scen- och stämningsbyten och för att se hur sådana skiftningar skapas krävs en mer djuplodande etnografi. Vem kan pausens regler och vem törs bryta mot dem? När och hur upplevs den som vilsam eller hotfull? Återigen spelar klass och genus in, från den bullrande manliga gemenskapen på fabriken till konsten att hantera pinsamma tystnader eller plötsliga avbrott i kontakter med främmande. Social smidighet och konversationstalang är klassiska medelklasskompetenser, som kan ge ett övertag i situationer där pausen förvandlas till ett klassmöte.

Men den kanske viktigaste lärdomen av att studera till synes intetsägande fenomen som pauser är att den analytiska uppmärksamheten riktas mot den stora del av människors liv som inte handlar om medveten iscensättning av identiteter och livsformer, utan mot sådant som sällan blir föremål för reflektion. Det är fortfarande så mycket i denna vardagliga underström av kulturellt inlärd beteenden som väntar på att undersökas. Här i skymundan reproduceras mycket av samhällets ordningar och hierarkier. Här kan makt utövas eller utmanas i andra former och med andra medel, inte minst i starka känslor, från skämtens och skrattets gemenskap till den pinsamma förlägenheten eller den förlamande vanmakten. Genom sin minimala form – ”bara en liten paus” – kan det obetydliga få ett oväntat inflytande.

Litteratur

- Arvastson, G. 1987: *Maskinmänniskan. Arbetets förvandlingar i 1900-talets storindustri*. Stockholm: Carlssons
- Bourdieu, P. 1977: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press
- Chang, H. 2008: *Autoethnography as Method*. Walnut Creek, Calif.: Left Coast Press.
- Denzin, N. & Lincoln, Y. (eds.) 2005: *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, Calif.: Sage
- Dieterich, C.-M. 1998: *Dicke Luft um Blauen Dunst. Geschichte und Gegenwart des Raucher/Nichtraucher-Konflikts*. Marburg

- Douglas, M. 1966: *Purity and Danger. An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Harmondsworth: Penguin
- Ehn, B. 1981: *Arbetets flytande gränser. En fabriksstudie*. Stockholm: Prisma
- Ehn, B. & Löfgren, O. 2001: *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerups
- Ehn, B. & Löfgren, O. 2007: *När ingenting särskilt händer*. Nya kulturanalyser. Stockholm/Steag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion
- Ehn, B. & Löfgren, O. 2010: *The Secret World of Doing Nothing*. Berkeley, Cal.: University of California Press
- Ehn, B. & Löfgren, O. 2011: Å fange det unnflyende. Kulturanalytisk bricolage som metode. Fangen, K. & Sellerberg, A.-M. (red.) *Mange mulige metoder*. Oslo: Gyldendal
- Elias, N. 2000: *The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*. London: Blackwell
- Frykman, J. & Löfgren, O. 1994: *Det kultiverte mennesket*. Oslo: Pax
- Frykman, J. & Löfgren, O. 2005: Kultur och känsla. *Sosiologi idag*, 1:7–34
- Garfinkel, H. 1967: *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity
- Goffman, E. 1959: *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday
- Goffman, E. 1967: *Interaction Ritual. Essays in Face-to-Face Interaction*. Chicago: Aldine Pub. Co.
- Goodridge, J. 1999: *Rhythm and Timing of Movement in Performance. Drama, Dance and Ceremony*. London: Jessica Kingsley
- Hannula, M., Suoranta, J. & Vadén, T. 2005: *Artistic Research – Theories, Methods and Practices*. Göteborg: ArtMonitor
- Hillman, D. & Phillips, A. (eds.) 2007: *The Book of Interruptions*. Oxford: Peter Lang
- Jackson, M. 2008: *Distracted. The Erosion of Attention and the Coming Dark Age*. New York: Prometheus Books
- Klein, R. 1993: *Cigarettes are Sublime*. Durham, N.C.: Duke University Press
- Latour, B. 1998: *Artefaktens återkomst*. Stockholm: Nerenius & Santerus förlag
- Löfgren, O. & Willim, R. (eds.) 2005: *Magic, Culture and the New Economy*. New York: Berg
- Löfgren, O. & Ehn, B. 2010: På kulturforskningens bakgårdar. Om det obetydligas kraft. *Tidskrift för kulturforskning*, vol. 9, nr. 4: 39–53
- Nippert-Eng, C. 1995: *Home and Work*. Chicago: Chicago University Press
- Norrby, C. 1996: *Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra*. Lund: Studentlitteratur

- Nyberg, M. 2009: *Mycket mat, men lite måltider. En studie av arbetsplatsen som måltidsarena.* (Diss.) Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet
- O'Dell, T. & Willim, R. 2011: Irregular Ethnographies. *Ethnologia Europaea*, No. 2
- Shove, E., Trentmann, F. & Wilk, R. (eds.) 2009: *Time, Consumption and Everyday Life. Practice, Materiality and Culture.* Oxford: Berg
- Schütz, A. 1962: *Collected Papers. 1. The Problem of Social Reality.* The Hague: M. Nijhoff
- Torell, U. 2002: *Den rökande människan. Bilden av tobaksbruk i Sverige mellan 1950- och 1990-tal.* Stockholm: Carlssons
- Turner, V. 1969: *The Ritual Process: Structure and Anti-structure.* Chicago: Aldine
- Valeri, R. 1996: Coffee in Sweden. A Social Lubricant. Frykman, J. & Löfgren, O. (eds.) *Force of Habit. Exploring Everyday Culture.* Lund: Lund University Press
- Verbeek, P.-P. 2005: *What Things Do. Philosophical Reflections on Technology, Agency and Design.* University Park: Pennsylvania University Press

Abstract

What can a break or a pause be about and, above all, what does it do to social situations? We approach this question by contrasting two very different kinds of breaks. The welcome smoking and coffee breaks are compared to the embarrassing pause or the enforced waiting. Different approaches in cultural analysis and a range of empirical materials are tested in a discussion on what the seemingly unimportant may say about social relations in shifting contexts. Through a historical perspective we follow the formation and changes in breaks organized by the cigarette or the coffee mug. In the analysis of provoked interruptions, our starting point is individual narratives. Pauses are experienced very differently and often contain a power dimension that needs to be explored.

Keywords: breaks in everyday life, routines, micro-drama, cultural analysis.